

Warszawa w powieści *Lalka* Bolesława Prusa

RODZAJ LEKCJI:

lekcja w plenerze

GRUPA WIEKOWA:

szkoła ponadpodstawowa

METODA PRACY:

- miniwykład nauczyciela,
- wspólna praca z uczniami,
- samodzielna praca,
- podsumowanie lekcji,
- praca domowa.

CZAS TRWANIA:

1 godzina lekcyjna

CELE LEKCJI:

- Przybliżenie uczniom rzeczywistości historycznej i społecznej, z której wyrosła powieść *Lalka*.
- Poznanie miejsc i obiektów w Warszawie związanych z powieścią.

POMOCE DYDAKTYCZNE:

Plan spaceru, zdjęcia historyczne.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. WPROWADZENIE PRZEZ NAUCZYCIELA W TEMAT ZAJĘĆ (7 minut):

Nauczyciel wyjaśnia uczniom, że sytuacja w zaborze rosyjskim w drugiej połowie XIX wieku była dla Polaków tragiczna. Było to efektem represji po przegranej powstaniu styczniowym. Zlikwidowano autonomię Królestwa Polskiego łącznie z jego nazwą, stosując określenie „Kraj Przywiślański”. Wzrost tendencji rasyfikacyjnych doprowadził do likwidacji resztek autonomii naukowo-oświatowej, wraz z zakazem używania języka polskiego w szkołach. Czasy zaboru rosyjskiego nie były proste również dla ówczesnych twórców. Stąd od pierwszego wydania do 1935 r. powieść funkcjonowała w formie okaleczonej przez carską cenzurę.

Lalka to powieść osadzona głównie w drugiej połowie XIX w. Posiada wiele cech powieści realistycznej, wspomniane są liczne wydarzenia i postacie autentyczne. Sama historia powieści dzieje się na tle szerokiej panoramy społecznej Warszawy. Bolesław Prus przedstawia dokładną topografię miasta i życie wszystkich warstw społecznych: są tu arystokratyczne salony, kamienice mieszczańskie, dzielnice biedoty, kościoły, sądy, urzędy, teatry czy parki. Autor bardzo realistycznie przedstawia olbrzymie dysproporcje szczególnie między przedstawicielami warstw bogatszych (arystokracja, zamożni mieszczaństwo, kupcy i przedsiębiorcy) i biedniejszych (robotnicy, studenci, warszawska biedota).

2. ROZWINIĘCIE TEMATU ZAJĘĆ (22 minuty):

Nauczyciel wraz z uczniami wybiera liczbę punktów na trasie (propozycje tras są zamieszczone w *Bazie wiedzy dla prowadzącego zajęcia*), gdzie zostaną przedstawione miejsca związane z powieścią. Dobrym pomysłem będzie przedstawianie przez nauczyciela tylko miejsc, a określenie związku z powieścią może nastąpić przez uczniów. W przypadku błędu lub niedomówień, nauczyciel może skorygować wypowiedź. Nauczyciel może również poprosić uczniów o wskazanie miejsc, które nie zostały określone w trasie spacerowej, a występują w powieści – np. Pola Mokotowskie (wyścigi konne), Rogatki Mokotowskie, Pawiak, Cytadela, plac Grzybowski, Dolina Szwajcarska, Kolumna Zygmunta, „żydowskie” ulice: Elektoralna, Nalewki, Świętojerska, czy inne miejsca: Praga, Saska Kępa, Powązki, dworzec kolei wiedeńskiej etc.

3. REKAPITULACJA (5 minut):

Nauczyciel podkreśla, że Prusowi udało się przedstawić w *Lalce* szeroką panoramę społeczną Warszawy z końca XIX w., głównie poprzez bogatą charakterystykę warstw społecznych, często skrajnie różniących się od siebie (arystokracja, kupcy, mieszczaństwo, biedota, Żydzi, robotnicy, studenci). Bardzo istotne jest, że w powieści Warszawa jako miasto to też bohater. Jest niezwykłą przestrzenią, która odzwierciedla specyfikę i problemy przedstawianego społeczeństwa. Ścisły jest również opis miasta, który połączony z olbrzymią ilością szczegółów tworzy autentyczną topografię miasta i zgodny z rzeczywistością sposób życia jego mieszkańców.

4. ZADANIE PRACY DOMOWEJ (5 minut):

Nauczyciel zadaje pracę domową – należy napisać krótkie wypracowanie dotyczące miejsc nie wymienionych podczas spaceru a związanych z Bolesławem Prusem w Warszawie. Może to być też rozprawka na temat „Warszawa – tło czy bohater powieści *Lalka* Bolesława Prusa”?

BAZA WIEDZY DLA PROWADZĄCEGO ZAJĘCIA:

1.

Czas fabuły wykracza poza akcję właściwą w latach 1878–1879, dzięki wspomnieniom spisany w pamiętniku starego subiekta sięgających krótko przed 1840 r. W powieści występuje nawiązanie do ważnych wydarzeń historycznych, m.in. powstania styczniowego (Wokulski brał w nim udział, za co został zesłany na Syberię), Wiosny Ludów (Rzecki brał udział) i o wojnie rosyjsko-tureckiej (Wokulski brał udział). W relacjach Rzeckiego pojawiają się również informacje o śmierci Napoleona czy też zamachu na cesarza Wilhelma. Zdecydowana większość wydarzeń rozgrywa się jednak w Warszawie, którą Prus przedstawił bardzo szczegółowo i realistycznie, dzięki czemu czytelnik może niemal odtworzyć ówczesny plan pewnego fragmentu miasta. Warszawa została ukazana jako przekrój wszystkich warstw społecznych. Odnajdziemy w niej mieszczaństwo, arystokrację, żydów, warszawską inteligencję i biedotę. Odpowiedni do statusu społecznego jest język i gwara poszczególnych bohaterów. Ważne jest również to, czego Prus w powieści nie przedstawił. Niemal zupełnie pominął Stare Miasto, w ogóle nie nawiązał do Zamku Królewskiego, Belwederu czy Cytadeli – miejsc związanych z rosyjskimi zaborami.

2.

Lalka została napisana w konwencji realistycznej, dzięki czemu Warszawa jest bohaterem powieści, uprawdopodobnia ją i ukazuje dwa odmienne światy wśród jej mieszkańców: bogate Aleje Ujazdowskie, Krakowskie Przedmieście, czy Łazienki, ale również nędzę i biedę na Powiślu czy Nalewkach. Przygotowana trasa spacerowa ukazuje ten przekrój, prowadzi od północy w kierunku południa. Trasę można podzielić na mniejsze części albo zwiedzić w całości, korzystając z transportu miejskiego, roweru, hulajnogi, etc.

1) Plac Teatralny:

- a) Teatr Wielki (pl. Teatralny 1) – wzniesiony w stylu klasycystycznym w latach 1825–1833 wg projektu Antonia Corazziego (Wokulski w czasie spektaklu *Violetta* po raz pierwszy spotkał Izabelę Łęcką).
- b) Pałac Jabłonowskich (ul. Senatorska 14/16) – zbudowany latach 1773–1785 dla Antoniego Jabłonowskiego, przebudowany pomiędzy 1817 a 1819 r. na ratusz miejski (policjant prowadził pana Raczka do ratusza [mieścił się tam areszt policyjny], Izabela Łęcka w marzeniach wbiega na wieżę ratusza).

2) Okolice Starego Miasta:

- a) Nowy Zjazd – jedno z najbardziej ruchliwych miejsc Warszawy; biegł od placu Zamkowego do Mostu Kierbedzia (wymieniany podczas spaceru Wokulskiego).
- b) Klasztor Braci Mniejszych Kapucynów – ul. Kapucyńska 4 (Rzecki spotkał tu baronową Krzeszowską i Tomasza Łęckiego modlących się o pomyślny dla każdego z nich przebieg transakcji).
- c) Pałac Pacy – ul. Miodowa 15, od 1875 do 1939 r. siedziba Sądu Okręgowego (odbyła się w nim licytacja kamienicy Łęckich).

Fotografie P. Stryczyński

Teatr Wielki

Kościół Kapucynów

A

Pałac Paca

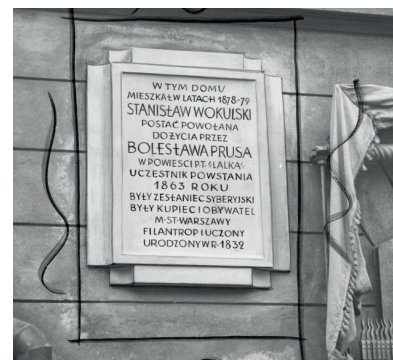

Kościół św. Krzyża

- d) Podwale – znajdował się tu sklep starego Mincla, który przez wiele lat sprawował opiekę nad młodym Rzeckim i uczył go kupiectwa. Dokładny adres nie został wskazany.
- 3) Ul. Krakowskie Przedmieście:

a) Nr 3 – Kościół św. Krzyża. Baronowa Krzeszowska zamówiła trzy „wotywy” – jedną za męża i dwie za „duszę mojej nieszczęśliwej dziewczeczki”.

b) Nr 4 – Kamienica, w której mieszkał Wokulski. Na podstawie dostępnej ikonografii i fragmentu opisu, kiedy to Wokulski ogląda dom Karasia (między ul. Oboźną i Kopernika), Zamojskich (ul. Nowy Świat 69) i pomnik Mikołaja Kopernika należy przyjąć, że widok z balkonu miał na zachód. Obejmując wzrokiem ww. obiekty, powinno to być możliwe jedynie z kamienicy przy posesji nr 4. Biorąc pod uwagę, iż posiadała ona jeden balkon (do lokalu nr 2), możemy ustalić dokładny adres – Krakowskie Przedmieście 4/2. Niestety kamienica spłonęła podczas powstania warszawskiego, jej ruiny rozebrano w latach 50. i krótko po tym postawiono w tym miejscu Dom Turysty, kompletnie nienawiązujący do architektury kamienicy z czasów Prusa. W 1937 r. wmurowano tablicę o treści: „W tym domu mieszkał w latach 1878–1879 Stanisław Wokulski postać powołana do życia przez Bolesława Prusa w powieści pt. „Lalka” uczestnika powstania 1863 roku były zesłaniec syberyjski, były kupiec i obywatel m.st. Warszawy filantrop i uczoney urodzony w r. 1832”.

Krakowskie Przedmieście 4/2, tablica

- c) Nr 7 – sklep Wokulskiego w kamienicy Bayera. Sklep ten odziedziczył Wokulski po śmierci swojej żony, wdowie po Janie Minclu. Kamienica została zniszczona podczas powstania warszawskiego, a jej ruiny rozebrane tuż po wojnie. Kilka lat później na jej miejscu zbudowano dość nietrafnie, ukośnie do ul. Krakowskie Przedmieście, nowy obiekt nazywany Domem Kopniętym.

- d) Nr 9 – nowy sklep Wokulskiego (również mieszkanie Rzeckiego). Jedną ze wskazówek jest fragment dotyczący sytuacji, gdy panna Izabela Łęcka jedzie powozem od Alei Ujazdowskich: „Na Krakowskim już z daleka zobaczyła szyld z napisem: J. Minel i S. Wokulski, a o jeden dom bliżej nowy, jeszcze niewykończony sklep, o pięciu oknach frontu z lu-

Tablica pamiątkowa Ignacy Rzecki

Księgarnia im. Bolesława Prusa

Hotel Europejski

Kościół Karmelitów

strzany mi szybami”. Po roku 1944 z budynku zostały tylko ruiny. Wkrótce odbudowano część frontową od ul. Krakowskie Przedmieście, a na parterze ulokowano księgarnię Państwowego Instytutu Wydawniczego przekształconą w Księgarnię Naukową Domu Książki, której z inicjatywy L. B. Grzeniewskiego w 1952 roku nadano imię Bolesława Prusa.

- e) Nr 13 – Hotel Europejski, zbudowany etapami w latach 1855–1877 według projektu H. i L. Marconich, uznawany wówczas za najbardziej luksusowy w mieście. Odbył się tu bankiet z okazji poświęcenia nowego sklepu Wokulskiego.
- f) Nr 52/54 – Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Józefa Oblubieńca (kościół Karmelitów Bosych). Obiekt przetrwał wojnę i do dzisiaj pozostał niemal w niezmiennym kształcie. Wokulski wziął tu ślub z Małgorzatą Mincel, jest to również miejsce organizacji kwesty w Wielką Sobotę przez Łęcką.

Uniwersytet Warszawski

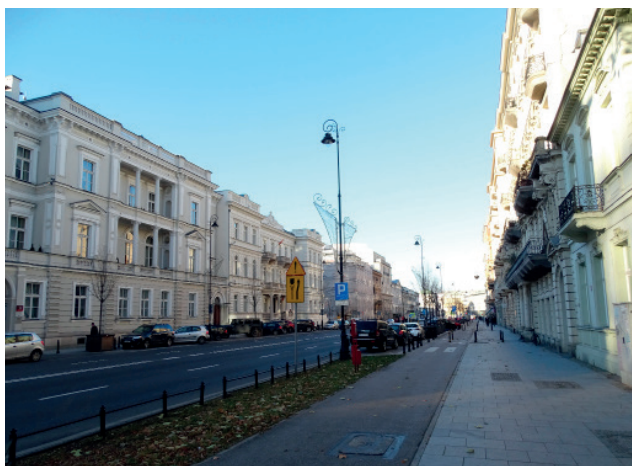
Ślimak na ul. Karowej prowadzący na Powiśle

- g) Nr 26/28 – Uniwersytet Warszawski. W Szkole Głównej (tak wówczas nazywała się uczelnia) studiował Stanisław Wokulski, który przerwał naukę, by walczyć w powstaniu styczniowym. Studiowali tu także studenci mieszkający w kamienicy Łęckich (w rzeczywistości również sam Prus).

4) Powiśle:

- a) Ul. Karowa, Dobra, Garbarska, Topiel, Radna, Browarna – miejsce spacerów Wokulskiego, który postrzega Powiśle jako miejsce skupiające warszawską biedotę żyjącą w rozpadających się chałupach, brudzie i zalegających śmieciach.
- b) Ul. Tamka – miejsce zamieszkania furmana Wysockiego.

A

al. Ujazdowskie

Belweder

Park Ujazdowski

Łazienki Królewskie

5) Aleje Ujazdowskie i okolice:

- a) Pl. Trzech Krzyży (kościół św. Aleksandra) – zbudowany w stylu klasycystycznym w latach 1818–1826 wg projektu Piotra Aignera. Zniszczony w czasie powstania warszawskiego, odbudowany w latach 50. wg wyglądu sprzed przebudowy z końca XIX w. (Wokulski maszerował „gdzieś aż za kościół Aleksandra” do wylicytowanej kamienicy Łęckich).
- b) Ul. Krucza 26 – Prus ułokował tutaj kamienicę Łęckich.
- c) Al. Ujazdowskie – Tomasz Łęcki wynajmował tutaj mieszkanie wraz z córką Izabelą i kuzynką Florentyną.
- d) Plac Ujazdowski – służył jako miejsce zabaw ludowych i ćwiczeń dla wojska. Przekształcony w latach 90. XIX w. na Park Ujazdowski (miejsce przejażdżek Wokulskiego dorożką).
- e) Ul. Belwederska 54/56 – klasycystyczny pałac powstały w latach 1819–1822 według projektu Jakuba Kubickiego (miejsce przejażdżek Wokulskiego dorożką).
- f) Ogród Botaniczny – trzeci najstarszy (po krakowskim i wrocławskim) ogród botaniczny w Polsce, ułokowany przy Al. Ujazdowskich 4 (miejsce spacerów Wokulskiego).
- g) Łazienki Królewskie – zespół pałacowo-ogrodowy założony w XVIII w. przez Stanisława Augusta Poniatowskiego (miejsce spotkań Wokulskiego z Izabelą Łęcką).

LITERATURA:

1. *Twórczość Bolesława Prusa*, Z. Szwejkowski Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1972, s. 195–199.
2. *Śladami Wokulskiego. Przewodnik literacki po warszawskich realiach «Lalki»*, Stefan Godlewski, Ludwik B. Grzeniewski, Henryk Markiewicz, Warszawa, Czytelnik, 1957, s. 151.